

ПРОЛОГ

Кірлінг, 4 червня 1924 року

Ми, д-р Гуго Гофман, доктор медицини Віденського факультету, адміністратор санаторію «Кірлінг», засвідчуємо, відповідно до статті 29 внутрішнього розпорядку закладу, цю декларацію й підтверджуємо її правдивість.

(Примітка для секретаріату: копія медичної картки буде надіслана професорові Піку в Прагу та докторові Зигфріду Леві, лікарю та дядькові пацієнта).

Учора, 3 червня 1924 року, ми констатували смерть пацієнта Франца Кафки, який народився 3 липня 1883-го в Празі, у сім'ї Германа та Юлії Кафок, доктора права за фахом, який проживав у родинному домі, працював у штаб-квартирі Страхової каси від нещасних випадків на виробництві в Королівстві Чехія в Празі й перебував у відпустці за власним бажанням.

Він помер у результаті гострого туберкульозного ларингіту, який спричинили недоїдання та зневоднення.

Окрім гортані, хвороба вразила обидві легені, кишківник і мозкові оболонки.

Пацієнт не міг їсти вже декілька днів.

Пан Кафка прибув до нашого закладу 19 квітня 1924 року.

До цього він перебував у палаті професора Маркуса Гаска у Віденському університетському госпіталі, на поверсі, призначеному для лікування хворих на останній стадії туберкульозу, у стані, який вважався безнадійним. Пацієнт був виписаний із палати, усупереч лікарським рекомендаціям, на прохання його родичів для переведення в наш санаторій.

Хворий був оглянутий нами по прибуттю, і ми встановили такий діагноз:

прогресуючий генералізований туберкульоз, ускладнений фульмінантним туберкульозним ларингітом.

При клінічному обстеженні виявлено:

- права легена: верхньо-верхівкові хрипи; середньо-часткові сипіючі; базальні хрипи;
- ліва легена: хрипи в третьому міжребер'ї, у нижніх частках — сипіння.

Рентгеноскопія виявила два великі затемнення в правій і лівій легенях, одне з яких було поверхневим і кавернозним, а також компресійний випіт у правій плевральній порожнині.

Ларингоскопія виявила непрохідний вихід гортані з майже повною обструкцією глотки.

Відповідно до нашого протоколу лікування, спрямованого на зупинку прогресування, ми призначили:

- 5 склянок молока на день;
- 2 склянки свіжих вершків між прийомами їжі;
- ліжковий режим 6 годин на день;
- щоденна півгодинна прогулянка, якщо дозволяє стан;
- збір та аналіз мокротиння;
- зважування вранці й увечері;
- вимірювання температури чотири рази на день із побудовою графіка;
- ін'єкція 10 мл етанолу у верхні гортанні нерви для знеболення та з паліативною метою.

Пацієнт Кафка, будучи вегетаріанцем, відмовився від страв із червоного м'яса, запропонованих як необхідна калорійна добавка до лікування, — варто зазначити, що впродовж останніх двох тижнів уживання цього виду їжі було заборонено з огляду на стан горла хворого.

Пацієнт Кафка завжди демонстрував ґрунтовні знання перебігу своєї недуги.

Згідно з висновками опитування пана Кафки, хвороба почалася десять років тому, 1913-го або 1914 року.

Якийсь час недуга перебігала безсимптомно, проявляючись лише астеною та сильними болями в животі, що свідчило про можливий туберкульоз травного тракту та лімфатичних вузлів.

Перший прояв хвороби стався в серпні 1917-го, коли вночі з'явилося масивне кровохаркання, яке супроводжувалося періодичним кашлем із кров'ю протягом наступних кількох днів. Пацієнту тоді було 34 роки.

Факторами, що сприяли зараженню бацилою Коха, були такі: проживання у великому місті, любов пацієнта до непастеризованого, некип'яченого сирого молока, що, як відомо, сприяє передачі бактерій через молоко корів, хворих на туберкульоз.

Пан Кафка звернувся до лікаря Мюльштейна, терапевта в Празі, який діагностував простий випадок бронхіту. Коли ж симптоми не зникли, хворий записався на огляд до професора Фрідла Піка, який діагностував туберкульоз легенів. Рентгенівські знімки підтвердили діагноз: ураження верхівкової ділянки правої частки легені.

Професор Пік призначив ін'єкції туберкуліну, від яких пацієнт відмовився.

З 1917-го по 1921 рік хвороба перебігала відносно спокійно, проявляючись інтенсивними головними болями, можливо, пов'язаними з ушкодженням мозкових оболонок, і гострими болями в животі, що, імовірно, виникли у зв'язку з ураженням черевної порожнини.

На професійне й особисте життя Кафки недуга суттєво не впливала.

Починаючи з січня 1921 року, хвороба розвивалась несприятливо й вимагала постійного перебування в санаторіях, зокрема в Мерано (Північна Італія) й Матліарах (Високі Татри), з частими перервами у професійній діяльності.

9 місяців тому, у вересні 1923 року, пацієнт захворів на іспанку. Вірус грипу ускладнив ураження подвійною пневмонією, яка залишила пацієнта в комі на 72 години. Несподівано, зважаючи на стан пацієнта, інфекцію нарешті вдалося взяти під контроль.

Після епізоду грипу тривале перебування пацієнта в Берліні під час особливо суворої зими минулого року в надзвичайно небезпечних умовах призвело до незворотного розвитку ураження гортані.

3 травня минулого року, оглянувши пацієнта, доктор Оскар Бек виклав свої висновки в листі, який я подаю нижче і котрий можна знайти в справі пацієнта Кафки.

«Учора мене викликала до Кірлінга пані Дора Діамант. У доктора Кафки дуже боліла гортань, особливо коли він кашляв. Під час прийому їжі пацієнт майже не міг ковтати.

У гортані я помітив туберкульозний процес дезагрегації, який також зачіпав частину надгортанника. У такому випадку хірургічне втручання абсолютно неможливе, і я призначив ін'єкцію спирту у верхній гортанний нерв.

Сьогодні мені зателефонувала пані Дора Діамант і повідомила, що це мало лише тимчасовий ефект і що біль поновився з тією ж інтенсивністю.

Я порадив пані Діамант відвезти доктора Кафку назад до Праги, оскільки доктор Нойман оцінював його шанси на виживання в три місяці.

Пані Дора відмовилася, вважаючи, що це дасть пацієнтові зрозуміти серйозність його стану.

Також я порекомендував жінці, щоб вона пояснила батькам пана Кафки, наскільки серйозною є ситуація.

Я дуже добре розумію бажання пані Діамант, яка зі зворушливою самопожертвою піклувалася про хворого, скликати конференцію фахівців у Кірлінгу.

Мені довелося пояснити їй, що легені доктора Кафки, як і гортань, перебувають у такому стані, що жоден фахівець не зможе йому допомогти, і все, на що ми можемо розраховувати для полегшення його стану, — це пантопон або морфій».

Зберігаючи повну свідомість до останніх хвилин життя, але втративши мову через інвазію гортані, пацієнт протягом останніх тижнів висловлював свої думки, пишучи записки.

Причина смерті 3 червня пов'язана з неодноразовими ін'єкціями морфію для полегшення страждань пацієнта й усунення задухи, викликаної набряком гортані.

Відвідувачі, які приходили до хворого, були зареєстровані в журналі обліку закладу:

- пан і пані Кафка — батько і мати пацієнта. Візит 28 квітня 1924 року;
- пан Макс Брод — друг Франца, кілька візитів, останній — 11 травня 1924 року;
- доктор Зигфрід Леві — дядько пацієнта, також 11 травня 1924 року; постійно перебував біля хворого й спав у кімнаті 14 і 15 нашого закладу, відігравши значну роль у спостереженні за хворим та допомозі йому.

Догляд за пацієнтом здійснювали:

- пані Дора Діамант (або Димант, або Дьюмант) — компаньйонка покійного;
- пан Роберт Клопшток — студент медичного факультету в Будапешті та товариш пацієнта.

З огляду на медичні навички останнього та за згодою доктора Кафки, на пана Клопштока було покладено відповідальність за догляд за пацієнтом.

Саме пан Клопшток повідомив про кончину Кафки, після того як надав йому останню допомогу, зокрема зробив ін'єкцію смертельного морфію.

Пацієнта відспівала в каплиці, що прилягала до закладу, пані Дора Діамант.

На прохання пана Роберта Клопштока саме йому доручили повідомити родину про смерть.

Поховали Франца Кафку в Празі 11 червня 1924 року.

ЧАСТИНА ПЕРША

2 лютого 1921-го

РОБЕРТ

Шлейф чорного диму, який залишав за собою локомотив, Роберт уважав поганою прикметою. За вікном пропливала низка скель і гірських вершин.

— *Найвища гора Татр розташована на висоті 2500 метрів над рівнем моря*, — прочитав він.

У напрямку до долини смерекові ліси розгорталися темним килимом, який зливався з сірістю гір біля підніжжя засніжених вершин. Було цікаво, як довго триватиме його перебування в санаторії.

— Моє ув'язнення, — виправив він.

Професор Імре Дітц, один із його викладачів на медичному факультеті, той самий, який порекомендував Матліари як ліки від туберкульозу, зніжківів і промовчав, коли почув це запитання.

— Хтозна, що чекає на цю хворобу? — нарешті вимовив професор, а потім сказав співчутливим тоном: — Вірте, Клопштоку, ви одужаєте.

Вигляд сарни на скелі викликав у Роберта посмішку. До біса Імре Дітца й усіх учителів у Будапешті! Він не буде сидіти склавши руки й чекати, поки ураження, що роз'їдають його легені, зникнуть, позбавлені кисню, яким вони жилися завдяки нібито благодворному впливу цих висот. Роберт скористався б своїм шансом. Декан медичного факультету дозволив відкласти іспити за станом здоров'я. У його багажнику була ціла бібліотека медичних курсів, підручників із анатомії та хірургічних посібників.

— Пам'ять завжди була моєю перевагою, — з гордістю заявив він.

Коли повернувся до Будапешта, то вилаяв своїх однокурсників, які поховали його заживо, коли дізналися про хворобу, від якої він страждав.

Усе зібрання творів Достоевського зайняло б цілий багажник. Класик заповнив би тижні самотності та нудьги. Достоевський був вартий товариства чоловіків. Роберт пообіцяв собі, що перечитає все. Він любив виклики. Вивчитись на лікаря й прочитати всього Достоевського було достатньо, щоб зробити щасливим будь-кого, принаймні його. Що ще міг робити, як не читати, учитись і ковтати всі ті літри молока й кілограми вершків, які мали перемогти туберкульозну бацилу?

Можливо, ці нескінченні дні дали б час повернутися до написання роману. Він завжди вигадував відмовки, щоб не братися до нього, постійно відтягував час. Там, нагорі, не мав би жодних відмовок, незрозумілого кохання чи ночей на виклик до лікарні. Порожнеча вершин розтягувала час до нескінченності. Роберт нарешті зможе здійснити свою мрію. Адже завжди мріяв бути письменником. Він не міг собі уявити, що проживе ціле життя й не напише жодного роману. Амбіції були високі: він став би Чеховим або ніким, а своє життя присвятив би зціленню тіл і розраді душ. Але щойно взявся за перо, як опинився перед прірвою, ніби паралізований сумнівами. Кожен рядок коштував життя. Слова приходили крапля за краплею. І діалог звучав фальшиво. Роберта переслідували всілякі

запитання. Чи повинен він стати одним цілим зі своїм стражданням, аби висловити його повністю, чи мусить абсолютно забути про себе? Як організувати свою розповідь, як оживити своїх персонажів? Не мав точного уявлення про те, де хоче закінчити, тож як міг рухатися вперед у невідоме? Його історія складалася з десятка розділів, та Роберт не був задоволений жодним із них. Натхнення треба шукати в книжках чи в реальному житті? Він прочитав усе, що потрапляло до рук, але чи достатньо знав про життя у свої двадцять із чимось років?

Юнак мріяв про добру душу, яка могла б покласти край його запитанням. Але вчителі розсміялися б йому в обличчя, якби дізналися, що він має й інше покликання, окрім медицини. Не кажучи вже про однокласників, які були одержимі своєю кар'єрою або, що ще гірше, просто хотіли жити довго й щасливо. Радісні дні, думав Роберт, уганяли його в депресію.

Можливо, варто було стати скромнішим у своїх літературних претензіях і задовольнитися передруком статті про Альфреда Дьобліна, яку йому замовила будапештська газета. Дізнавшись, що Роберт студент-медик, котрий любить літературу, головний редактор влаштував випробування, запропонувавши статтю, присвячену берлінському лікарю-письменнику.

Заколисаний рухом потяга, урешті-решт заснув. Звісно, це був поганий сон, але гуркіт локомотива, що наближався до станції Татра Ломніц, поклав видінню край.

Директорка санаторію, пані Форбергер, запевнила у своєму листі, що вони чекатимуть Роберта на пероні. Він вийшов із купе й зійшов із потяга з валізою в руці. Платформа була майже безлюдна. В іншому кінці чоловік, закутаний у довгу куртку, з шапкою на голові, махнув рукою в його бік. Роберт махнув у відповідь. Чоловік швидко попростував йому назустріч і після дружніх обіймів запросив іти за ним.

— Що там у вас, труп? — поцікавився він, узявшись за багаж.

Роберт пішов за ним до карети, що стояла на вулиці, і заліз на задне сидіння. Чоловік хрюснув батоном у повітрі й натягнув віжки. Транспортний засіб помчав по снігу через село. За

останніми будинками заїхали в ліс. Роберт тремтів від холоду під своїм легким плащиком, ледь пристосованим до суворої будапештської зими. Візник підтримав розмову:

— Гадаю, ви тут уперше. Почуватиметесь, як удома. Закладом добре керують, їжа бездоганна, персонал теж. І тут є достатня кількість пацієнтів, близько тридцяти станом на зараз, які розподілені у двох будівлях. Якщо пощастить, це буде для вас найбільша операція, якщо ні, зроблю все необхідне. Ви здаєтесь приязною людиною, не дуже балакучою, але приємною. Крім того, у нас є постійний лікар. Немає двох таких, як доктор Штрелінгер, аби заспокоїти вас, якщо стан погіршиться. Наша клієнтура різношерста: угорці з Будапешта, як і ви, але з більшими грошима, чехи з Праги, але німців, звісно, немає. Навіщо їм приїжджати сюди, коли мають свої заклади? Звісно, є й євреї, ви ж єврей, пане Клопштоку? Клопшток звучить по-німецькому. Але ті, хто тут є, дуже гарні, як бачите. Ах, я забув найголовніше у вашому віці: тут також є молоді жінки, зокрема Аранка, угорська красуня, та Ілонка, піднесена, але кашляє, як божевільна... Якщо ви не по той бік, то світ складається з різних людей. У нас є й капітан, не знаю, чи він один із них, але проводить час за малюванням, що є ознакою того, що дуже чутливий до краси речей... Ще є дантист Ґлаубер у маленькій будівлі, а також чех, років п'ятдесяти, не в найкращому стані, намагайтеся триматись від нього подалі, подекують, що в нього запалення горла. А, забув, над кімнатою чеха живе оригінал, високий, худий, як цвях, не злий, але завжди трохи не у своїй тарілці, ніби він кращий за інших, кажуть, що пише книжки... Ходімо, ми приїхали. Пані Форбергер чекає на вас. Ось побачите, вона чарівна жінка, але трохи грубувата. Я був радий погомоніти з вами. Це дуже добре, що лікарі людяніші, ніж більшість їхніх колег.

— Як його звати? — запитав Роберт. — Письменник, як його звати?

— Кафка, Франц Кафка... Худорлявий і високий, ви його не прогавите... До зустрічі, пане Клопштоку. Усе, що нам залишилося зробити, це побачитися ще раз.

Роберт зліз із саней і попрямував до будівлі з помпезністю старовинного палацу, яка починала занурюватися в ніч.

Кроки потонули в снігу, і він одразу ж відчув, що задихається від зусиль. Піднявся на кілька сходинок і увійшов. Зала підтвердила його перше враження: дубова паркетна підлога, шкіряні фотелі в англійському стилі. На низькому столику лежали газети на підставках для читання. Робертову увагу привернула угорська щоденна газета. Заголовок повідомляв про угоду між Радянським Союзом та Естонією, яка ратифікувала відмову Росії від усіх територіальних претензій до свого сусіда. У великій вазі стояли букети квітів, які виглядали так, ніби їх щойно зрізали. Великий еркер випинався на вулицю поруч із великим коминком, у якому ще жевріли вуглинки. Роберт уявив собі вечори на снігу, як вони гріються біля вогню з грогом і балакають про всіляку всячину. Раптом відчув втому, поборов спокусу сісти в один із фотелів, змусив себе піти до вбиральні й натиснув на дзвінок.

Відчинилися двері. До нього підійшла жінка. «Пані Форбергер», — подумав юнак. Вона назвала його на ім'я, представившись сама, поцікавилася, чи добре він доїхав, запропонувала відвести до кімнати й наказала порт'є готелю підняти валізу прибульця.

— Але спершу, — додала, виходячи з убиральні, — ходімо зі мною, я покажу ваш новий дім!

Роберт пішов за нею.

Подвійні двері відчинилися до просторої їдальні зі столами, застеленими червоними й білими скатертинами. Дві покоївки працювали під керівництвом дворецького.

— Підйом — о шостій, обід — об одинадцятій тридцять, — бойовим тоном оголосила Форбергер. — Вечеря — о пів на шосту, сніданок — між пів на шосту й сьомою.

Відкрилася ще одна кімната, з рядами крісел, вишикуваних перед роялем, за кілька кроків від більярдного стола.

— Якщо ви шанувальник, у нас наразі є один чи два чемпіони, — сказала жінка привітним голосом.

Біля стіни на мольбертах були розкладені гірські пейзажі.

— А тепер до спальні, — закликала Форбергер, розвертаючись на підборах.

Він ледве встигав за нею. Один лише перехід через кімнату виснажив неймовірно. Роберта охопив напад кашлю.

— Тут трохи зимно, — зауважила Форбергер.

Вона промовила ці слова як експертка, яка оцінювала страву, приготовану своїм кухарем, — «занадто солоно» або «не вистачає соусу».

Він піднявся сходами вслід за жінкою.

— Кімната на другому поверсі, 215, — повідомила вона.

Роберт хотів попросити її сповільнитися.

— Вам пощастило, — сказала, — тераса виходить на південь.

Потім згадала про санаторного лікаря. Доктор Леопольд Штрелінгер жив у прибудові, у віллі «Татри», яка також приймала кількох мешканців. Навідувався через день. Його рекомендації були суворими: щодня зважуватися на терезах у лазничці нагорі, — вона спрямувала вказівний палець у темряву в кінці коридору, де мали стояти терези; шість разів на день вимірювати температуру — термометр буде на умивальнику, у червоному футлярі. Щоранку на балкон виходитиме покоївка, яка приносить склянку молока та горщик свіжих вершків, також прописаних Штрелінгером.

Промовляла механічно, наче музейний гід.

На сходовому майданчику другого поверху увійшла у вузький, кепсько освітлений коридор. Роберт почав задихатися. Він пообіцяв собі, що обов'язково піде до Штрелінгера. З кімнати 211 почувся такий сильний кашель, що аж стіни затряслися.

— Пан Гартманн знову починає вередувати, — холодно прокоментувала Форбергер.

Вона зупинилася за декілька метрів від нього, дістала з кишені плаща велику в'язку ключів, по черзі порозглядала їх, просуваючи між своїми довгими, тонкими, розкішними пальцями жінки, які не мали нічого спільного з погано скроєними руками молодих дівчат, із якими він зустрічався до цього часу. Вона вставила ключ у замок.

— Ваш номер, молодий чоловіче!

І запросила його увійти.

Лінолеум переливався під електричним світлом. Дерев'яне ліжко було широким. Біля однієї стіни стояла масивна шафа, заповнена його єдиним костюмом, чотирма сорочками та вовняним джемпером. Письмовий стіл був зроблений із дуба. Канцелярське приладдя з назвою фірми й авторучка. Тут він закінчуватиме свій роман. Роялті від продажу повернуться до благодійної організації, яка оплачувала його перебування тут. Умивальник був такий же широкий, як і шафа, з двома нікельованими кранами. До стіни було прикріплене велике дзеркало. На дошці внизу термометр у футлярі та дві пласкі плювальниці зі срібними застібками підсумовували його майбутнє.

— А, вирішальний момент, — продовжувала Форбергер. — Наш санаторій змішаний. Є поверх для чоловіків, а є для жінок. Справа не в тому, що ми ставимо бар'єри між дорослими, але правила забороняють будь-які стосунки всередині закладу. Як ви знаєте, у вашому випадку стосунки не рекомендовані. Але ми не поліція й не судді. Тому, будь ласка, поведіться стримано...

Кімната виходила на терасу, де був розкладений шезлонг.

— Ви повинні відпочивати на вулиці, якщо не йде сніг, між 8:00 і 10:30 та 3:00 і 17:30. У шафі знайдете коц. І халат.

Зміряла його поглядом із ніг до голови.

— Боюся, що халат вам замалий... Ходімо в дім, ви, здається, змерзли.

Повернувшись досередини, Роберт нарешті запитав:

— Чоловік, якого ви послали за мною...

— Фріц?

— Атож, Фріц. Він розповів мені про письменника, який тут лікувався...

— Доктор Кафка?

— Кафка, так.

— Ви побачите його завтра. У закладі всього близько тридцяти осіб, тому всі дуже швидко знайомляться одне з одним... Ще якісь запитання?

Він заперечливо махнув головою.

— Тоді на добраніч, Роберте. Відпочивайте, здається, вам це потрібно.

— Добраніч, — попрощався він.

Жінка зачинила за собою двері.

Юнак поглянув на стіни свого нового світу, а потім підійшов до дзеркала. Гарячкові очі, блідий колір обличчя й запалі щоки налякали його. Відступив на крок, упав на ліжко й міцно заснув.

Прокинувся несподівано, наче був переконаний у чомусь серйозному. На його годиннику була 6:45 ранку. Не чув будильника, його розбудив шум у кімнаті для сніданків двома поверхами нижче. Бризнув водою на обличчя, убрався в чисту сорочку, швидко розчесав волосся й одягнув маринарку. Готуючись зачинити двері, повернувся за плювальницею, поклав її до кишені й вийшов.

Унизу сходів застебнув комір сорочки, поправив маринарку, перетнув хол і якомога спокійніше й упевненіше пройшов останні кілька метрів до їдальні. Зупинився на порозі. Звідти долинали вигуки та дзенькіт столового приладдя. Глибоко вдихнув та увійшов.

Поки крокував, дзенькіт ложок і горняток притлумився, голоси стихли один за одним, очі повернулись до нього. Тиша поглиблювалась. Ця мовчанка, погляди, спрямовані на нього, ходили.

— Пане Клопштоку, — почувся чоловічий голос за його спиною, — дозвольте вас посадити.

ЗМІСТ

Пролог	9
Частина перша	17
2 лютого 1921-го.....	19
Роберт.....	21
13 липня 1923-го	49
Дора	51
3 червня 1924-го.....	55
Отгла	57
Роберт.....	63
Дора	69
Отгла	74
4 червня 1924-го.....	93
Роберт.....	95
Дора	109
Роберт.....	117
Отгла	122
Роберт.....	128

Частина друга.....	145
1933–1936	147
Дора	148
Роберт.....	155
Дора	185
Літо 1936-го	195
Дора	197
17 вересня 1938-го.....	221
Роберт.....	223
15 березня 1939-го	229
Оттла	231
1941	243
Дора	245
Епілог.....	253
1972	255
Роберт.....	257
Вибрана бібліографія.....	269
Список використаних джерел	273